

Таким чином, неотомістські погляди Клоделя зумовлюють теоцентричний підхід до літературних явищ та творчості найвидатніших представників різних епох, висновуючи логічну і струнку концепцію розвитку історико-літературного процесу Західної Європи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Клодель П. Капля божественного меда / Поль Клодель. – М. : Изд-во Православного университета, 2003. – 196 с.
2. Claudel P. Théâtre / Paul Claudel. – P. : Gallimard, 1965. : Т. 2. – 1556 p.
3. Claudel P. Oeuvre en prose / Paul Claudel. – P. : Gallimard, 1965. – 1627 p.
4. Claudel P. Catastrophe d'Igitur / Paul Claudel // Positions et propositions. – P.: Gallimard, 1928. – P. 197 – 207.

УДК 821. 162. 1 – 3.09

Оляндер Л.К.
(Луцьк, Україна)

ГУМАНІЗМ І ЕКЗИСТЕНЦІЯ В «DZIENNIKACH» («ЩОДЕННИКАХ») М. ДОМБРОВСЬКОЇ 1914-1945 рр.

Йдеться про взаємозв'язок гуманістичних переконань М. Домбровської з екзистенцією Буття в екстремальних умовах фашистської окупації Польщі, що знайшло своє специфічне вираження в «Dziennikach 1914-1945».

Ключові слова: екзистенція, гуманізм, претекст, текст, контекст, нарація.

Rассматривается взаимосвязь между гуманистическими убеждениями М. Домбровской и экзистенцией Бытия в экстремальных условиях фашистской оккупации Польши, что нашло свое выражение в «Dziennikach 1914-1945».

Ключевые слова: экзистенция, гуманизм, претекст, текст, контекст, наррация.

The paper deals with interrelation between humanist beliefs of Maria Dąbrowska and existence under extreme conditions in Poland invaded by fascists. Such interrelation is reflected in a peculiar way in “Dziennikach 1914-1945”.

Key words: existence, humanism, pretext, text, context, narration.

Przeżycie zapisane nie jest już tym przeżyciem, któregośmy doznali przed paru zaledwie godzinami. Niemniej – oba są chyba w jakimś sensie prawdziwe. Przy czym powiedzieć „oba” to jeszcze za mało. Gdyż jest się tak rozmaitym człowiekiem, a każde nasze przeżycie ma w sobie zadatki na tyle innych przeżyć. I nie raz, nie dwa, lecz wiele razy i na wiele sposobów doświadczamy go zarówno w czasie jego trwania, jak potem w naszych wspomnieniach. Które z tych przeżyć jest najprawdziwsze?

M. Dąbrowska. Dzienniki 1914-1943' [1; 286]

Мета статті полягає в тому, щоб через поетику «Dzienników» М. Домбровської 1914-1945 рр. охарактеризувати її гуманістичну позицію як опертя окупаційному режиму і вираження незламності духу.

Думки польської письменниці, наведені в епіграфі, певною мірою мають методологічне значення для розкриття гуманістичних засад її творчості і форми їхньої акцентуації в скрутну годину поневолення Польщі в Другу світову війну. Фраза: «*Przeżycie zapisane nie jest już tym przeżyciem, któregośmy doznał przed paru zaledwie godzinami*» – змушує, ураховуючи не тільки велику відстань, а й специфічні соціально-політичні характеристики часової дистанції, з якої здійснювалося повернення до «Dzienników», замислитися над тим, що з почуттів і психологічних намірів М. Домбровської містилося за текстом, котрий вона опрацьовувала.

Проблему гуманізму і екзистенції в «Dziennikach 1914-1945 гг.» М. Домбровської треба розглядати разом із претекстом, що складається з «Передмови» (1997) «Вступу до Щоденників 1914-1945» (1982) та коментарів Тадеуша Древновського.

М. Домбровська, на відміну від З. Налковської, Я Івашкевича та ін., у своїх «Dziennikach» не містить нотаток про події і будь-які реалії часів окупації: письменниця, ідучи у внутрішню еміграцію – лише частково, тому що брала активну участь у підпільній культурній роботі, – стала проживати заново роки Першої світової війни і міжвоєнного *Двадцятиліття*, доповнюючи текст спогадами. Причину цього явища в діаристичі М. Домбровської Т. Древновський пояснює тим, що письменниця вимушена була так вчинити заради безпеки близьких (*ograniczone są wyrażnie względami bezpieczeństwa domu*), тому з 1927 р. «*towarzysz jej życia*» («супутник її життя»), «*wybitny intelektualista i wielki mistrz łoża masonskiej*» («видатний мислитель і великий магістр масонської ложі») [4; 139] – Станіслав Стемповський (*St. Stempowski*) – після повернення з Львова був викликаний до гестапо [див. детально: 2; 6, 14]. Проте була, на нашу думку, й інша не менш вагома причина – занурення в минуле стало формою збереження свободи внутрішнього світу, вимушеної умовою самостояння в тих нелюдських обставинах. У такий спосіб письменниця тримала оборону людського існування, оборону екзистенційного, незалежного буття душі.

Важливим чинником вияву того, як письменниця в новій екстремальній ситуації акцентувала свої гуманістичні переконання, є двоплановість структури тексту «Dzienników»: перший план – це записи, створені під час подій з 31. VII 1914 р. («*Pierwszy dzień mobilizacji*») [1, 39] по 29. XII 1925 р. – рік смерті чоловіка і С. Жеромського («*Dostałam ... artykułu na śmierć Żeromskiego, który był właściwie elegią na śmierć Mariana*») [1; 283-284]; другий план – повернення (через працю над записами минулого часу) до тих самих подій після вересня 1939 р.

Розглядаючи проблему гуманістичної спрямованості «Dzienników», треба передусім зосередити увагу на таких моментах, як внутрішній, психологічний стан авторки, її роздуми, в тому числі філософські, та оцінки зовнішніх процесів, що відбувались у суспільстві.

До першого моменту відносяться завдання сформуувати в собі особистість та розмисли про потрібні умови для досягнення визначеної життєвої мети.

Т. Древновський, розмірковуючи над пізнавальною роллю людського документа, в тому числі і «*Dzienników 1914-1945*», висловив слушну думку про те, що «humanistyka

nie może zgłębić ani człowieka, ani jego wytworów bez “współczynnika humanistycznego”, tj. jego własnych wyobrażeń o sobie i o świecie, poza jego przeżyтыми wartościami. Stąd znaczenie wszelkich świadectw indywidualnych dla humanistyki»³ [2; 32]. Погоджуючись із польським дослідником, варто додати, що заглиблення М. Домбровської у свою натуру, її намагання пізнати саму себе виходять за межі власної долі і носять узагальнюючий характер. Так, у записі від 2. I. 1921 р., де йдеться про причини виснаження її нервової системи, є твердження, які поширюються – як закономірність – на умови реалізації творчих здібностей кожної людини. Зокрема, М. Домбровська пише:

«Lubię też myśleć. Bez pracy myślowej nie posuwam się naprzód i nie mogę też doprowadzić się do tego stanu czynnego entuzjazmu, który dawniej był u mnie tak łatwy i wiecznotrwały. To dziwne, te trzy lata tak bogate w wypadki były najleniwszymi latami dla mojej myśli i w ogóle mojego wewnętrzного rozwoju. Co dziwniejsza, że jednocześnie choruję na wyczerpanie nerwowe z przepracowania. Tak mówią doktorki, a ja wiem, że co innego mnie wyczerpuje. *Brak swobody ruchów, biorąc rzecz ze strony materialnej, niedostateczna śmiałość życia zawsze, co dzień, na każdym miejscu – zgodnie z własną wewnętrzną prawdą – brak zaufania do wartości tej własnej prawdy*» (курсив мій. – Л. О.).

[1; 258]

«Люблю теж мислити. Без розумової праці не посуваюся вперед і не можу теж добитися того природного ентузіазму, котрий давно був у мені такий легкий і безкінечний. Дивно, ті три роки так багаті на випадки були найлінивішими роками для моєї думки і загалом мого внутрішнього розвитку. Найдивніше, що водночас хору на нервово виснаження через перевтому. Так говорять доктори, а я знаю, що мене виснажує щось інше. *Брак свободи рухів, беручи річ з боку матеріального, недостатня сміливість життя, кожного дня, на кожному місці – згідно з власною внутрішньою правдою – брак довіри до цінності тій власної правди.*» (Тут і далі переклад мій. – Л. О.)

У цьому уривкові привертає увагу така теза: «*Brak swobody ruchów, biorąc rzecz ze strony materialnej, niedostateczna śmiałość życia zawsze, co dzień, na każdym miejscu – zgodnie z własną wewnętrzną prawdą – brak zaufania do wartości tej własnej prawdy*», – де ключовими сполученнями є *swoboda ruchów (свобода), (сміливість) zaufania do wartości tej własnej prawdy (довіри до цінності тій власної правди)*. І коли рецепієнт візьме до уваги те, що цей текст перечитувався письменницею у Другу світову війну, він уявить з усією очевидністю, що не тільки *свободи руху*, внутрішнього чи зовнішнього, а й будь-якої свободи у поляка не залишалось; крім того, за цими фразами можна відчутти і ті думки, які, вірогідно, виникали у М. Домбровської тоді, коли вона перечитувала цей уривок. Працюючи над такими записами, письменниця підкреслювала думку, що для розвитку людини нагальною потребою є насамперед *свобода*, яку польський народ утратив у 1939 р. і був змушений її виборювати знову. Після 1944 р., здавалося, прийшло визволення, проте М. Домбровська бачила, що очікувана свобода повною мірою не відбулася. І 27. 01. 1945 р. вона робить запис про те, як у Польщі намагаються відібрати пам'ять про героїчну боротьбу народу, про його внесок у Перемогу у Другій світовій війні:

«То, co teraz zrobiono z Polską, przechodzi wszystko, co znane jest w dziejach jako cynizm i narzucenie narodowi obcej woli przez mocą. I pomyśleć, że ten nieszczęsny naród po pięciu latach tak straszliwych ofiar, takiej niezlomnej walki i pracy podziemnej przeciw Niemcom nie ma nawet tej satysfakcji, żeby historię tej cudownej walki, pracy, ofiar ujawnić i laurem uwieńczyć. Bo tę naszą krew i walkę opluto, zbeszczeszczono, przekreślono».

[Цит. 4; 141]

Ці рядки переповнює не тільки гнів проти нехтування подвигом польського народу у боротьбі з загальним для всього людства ворогом – фашизмом, а й особистий біль, бо у Варшавському повстанні загинула й сестра письменниці. М. Домбровська не могла змиритись із тим, що бійцям за незалежність Польщі, серед яких були і талановиті поети – Кшиштоф Каміл Бачинський, Тадеуш Гайци, Януш Ружевич, Станіслав Ломець (Анджей) Тшебінський і багато інших достойників – не надано належної шанси.

Другий момент, який заслуговує на особливу увагу, – засвідчення письменницею історичного факту, коли поляки виступили як цілісний народ. 21. 08. 1920 р. М. Домбровська нотує:

«Bitwę pod Warszawą wygraliśmy w sposób imponujący. Najważniejsze, że ludność cywilna współdziałała z wojskiem. Chłopi z kosami, cerpami i widłami rzucają się na bandy bolszewickie. Dzięki tej dopiero wojnie staliśmy się naprawdę narodem, zdobyliśmy polskiego chłopa».

[1; 253]

«Те, що тепер зроблено з Польщею, переходить увс, що відомо в діях як цинізм і нав'язування чужої волі переможцем. І подумати тільки, що цей нещасний народ після п'яти років страшних жертв, такої незламаної боротьби і підпільної праці проти німців не має навіть того задоволення, щоб історію цієї героїчної боротьби, праці, жертв розкрити й увінчати лаврами. Бо ту нашу кров і боротьбу опльовано, збезчещено, перекреслено».

«Битву під Варшавою виграли в імпонуючий спосіб. Найважливіше, що цивільна людинність діяла разом з військом. Селяни з косами, серпами і вилами кинулися на більшовицькі банди. Завдяки цьому на решті ми стали справді народом, здобули польського селянина»

Неважко помітити, що письменниця підвела ризику під тим трагічним періодом у польській історії, коли селянство не прийшло на допомогу повстанцям проти царської Росії, що було яскраво висвітлено, зокрема, в повісті С. Жеромського ««Wierna rzeka»» («Віддана ріка»). Цей факт єднання всіх верств населення Польщі знайде своє продовження в часи опору, коли поляки виступили проти гітлерівської окупації єдиним народом, так станеться й у наступні, 80-ті роки, в епоху Солідарності.

Отже, доходимо висновків, що вже сам факт повернення М. Домбровської до «Dzienników» багатозначний: його роль не обмежується лише бажанням упорядкувати колишні свої записи і, можливо, десь на рівні підсвідомості порівняти характер двох світових воєн. Праця над щоденниковими записами 1914-1918 рр. була способом такого внутрішнього існування, котре слугувало опором – це одна з його специфічних форм – окупаційному режиму, який нещадно нищив поляків і духовно, і фізично. Т. Древновський, аналізуючи «Dzienniki» М. Домбровської, мав рацію, коли писав, що вони по-

встали «... z pobudki duchowej ... aby zintensykowskić i utrwalić doświadczenie życiowe i wewnętrzne»⁴, що письменниця намагалася «wpierw żyć, dźwigać siebie, a później – wedle przeżytego i osiągniętego – tworzyć»⁵ [2; 17]. Але до того треба додати, що нове переживання було спрямоване в нових умовах не на удосконалення самої себе, а взагалі на збереження особистості, захист її від деструктивних процесів. «Dzienniki» М. Домбровської значно розширювали уявлення про різноманітність форм протистояння фашизмові, окупаційній владі та її намірам онічменення Польщі. Вміщені в загальний контекст боротьби поляків за незалежність, вони підтверджували, що ворог зіткнувся з народом, який, після століть поневолення пізнавши двадцятиліття свободи, вже не скориться.

Не менше важливо те, що у «Dzennikach 1914-1945 гг.» гуманізм М. Домбровської знайшов своє висвітлення і в антропологічному вимірі: письменниця, зробивши значні кроки в пізнанні природи людини, своїми думками і пафосом перегукувалися з видатними філософами ХХ ст.

Взятий у контексті щоденників часів Другої світової війни – З. Налковської, Я. Івашкевича та ін. – людський документ, створений М. Домбровською, в якому письменниця відстоювала гуманістичні ідеали і цінності, розкривала форми екзистенційного Буття особистості і висловлювала демократичні переконання, складає повну картину трагічної і героїчної історій Польщі.

Примітки

¹ «Переживання записане не є вже тим самим переживанням, котре дознали лише пару годин тому. Однак, вигідно, обидва в певному сенсі правдиві. Причому сказати «обидва» то ще замало. Тому що є такою різноманітною людиною, і кожне наше переживання має в собі задатки декількох інших переживань. І не раз, не два, а багато разів і в багатьох способах зазнати його як у часи його тривання, так і потім в наших споминах. Котре з тих переживань є найправдивішим?»

² Тут ідеться про статтю М. Домбровської «Zeromski w naszym życiu», яка була написана на смерть С. Жеромського і вперше опублікована в 1925 р. («Wiadomości Literackie», nr 51) [3; 284].

³ «Гуманістика не може глибоко пізнати ні людину, ні її твори без гуманістичного чинника, тобто без її власних уявлень про себе і світ, поза його застарілими цінностями. Звідси значення будь-яких індивідуальних свідчень для гуманістики».

⁴ «... з понуки духовної ... аби інтенсифікувати і закріпити досвід життєвий і внутрішній».

⁵ «...насамперед жити, удосконалити себе, а пізніше – згідно з пережитим і осягнутим – творити».

ЛІТЕРАТУРА

1. Dąbrowska Maria. Dzienniki 1914-1945 / Dąbrowska Maria. – Warszawa: Czytelnik, 1998. – Т. 1. – 386 s.

2. Drewnowski Tadeusz. Przedmowa do Dzienników 1914-1945 (1997). Wstęp do Dzienników 1914-1945 (1982) / Drewnowski Tadeusz // Dąbrowska Maria. – Warszawa: Czytelnik, 1998. – Т. 1. – S. 5-7; S. 8-37.

3. Drewnowski Tadeusz. Przypisy / Drewnowski Tadeusz // Dąbrowska Maria. – Warszawa: Czytelnik, Т. 1. – 1998. – 386 s.

4. Literatura polska. Encyklopedia PWN. Epoki literackie, prądy i kierunki, dziła i twórcy. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2001. – 863 s.